

О. Ю. Павлова, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
invinover19@gmail.com

ОГЛЯД ДИСКУСІЇ

"МІСТО ЯК МЕДІУМ: ВІЗУАЛЬНІ ВИМІРИ ТА РЕЖИМИ",

що відбулася 1 жовтня 2021 р. в межах

9-го Міжнародного конгресу Білоруських досліджень (Каунас, Литва),

The 9th International Congress of Belarusian Studies

Текст огляду відтворює не всі колізії та розмови засідання, але ті, які, на думку автора, зосереджувалися навколо наукових міркувань. Послідовність виступів збережена.

Олена Павлова (доктор філософських наук, професор кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка). "**Трансформація візуальних практик у контексті первинної урбанізації**". Доповідь присвячена дослідженню процесу первинної урбанізації як контексту трансформації візуальних практик. Це передбачає довгострокову перспективу вивчення міста як медіатора великої традиції. Народна культура в процесі формування цивілізації диференціювалася на сільську та міську. Місто стало простором для формування нових культурних стратегій: розуміння, упорядкування та управління. Це вимагало змін антропологічної моделі. Якщо візуальні практики малих традицій були включені в дедиференційовану структуру чуттєвих орієнтацій малої культури, то велика традиція міської культури передбачала включення в простір через домінуючу споглядання. Таким чином, видовище отримало функцію базового способу управління, тобто візуальні практики вирвалися з субстрату людських здібностей і отримали привілейований статус в ієрархії чуттєвих орієнтацій.

Для цієї перспективи методологічно значущим є розуміння опозиції село–місто, яке сформулював відомий американський соціолог Р. Сеннет. Саме він упорядкував антологію класичного есе про міську культуру, яка запропонувала класифікацію Німецької та Чиказької шкіл міських досліджень. Сама ця класифікація стала загальноновизнаною і не викликає суперечок. Наше дослідження буде зосереджене на цьому масиві робіт. Визначальними в даному контексті будуть праці представників Чиказької школи Р. Редфілда та М. Сінгlera. Мета дослідження полягає у вивченні трансформацій візуальних практик у процесі первинної урбанізації. Домінанта візуальних практик міського простору виражається з єдності чуттєвих орієнтацій народної культури з її ритуалізованим способом самоуправління і стає способом упорядкування та управління. Місто є не лише способом життя, але й культурним ландшафтом, що височіє над горизонтом та привертає очі навколишніх мешканців ("нецивільних", тобто селян та варварів), стає фокусом задрісного погляду. Адже, як відомо, квартирне питання усіх псує. Ситуація первинної урбанізації є основою процесу формування цивілізації в цілому. У процесі первинної урбанізації місто стає посередником між: правителями і підлеглими, людиною і державою, культурою (як малою традицією) і цивілізацією (як великою традицією).

Віктор Левченко (кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і гуманітарних наук Одеської державної музичної академії імені А. В. Нежданової). "**Міські фестивалі в перспективі Humanities**". Візуальний вимір фестивалів, особливо музичних, є певною

проблемою для розуміння. Вона пов'язана з синтезом різних почуттів, як вони збагачують одне одного в процесі нашарування досвіду. Це особливо актуально у зв'язку з поширенням пандемії ковіду, що згубно позначається на функціонуванні відчуттів (зникнення слуху, запаху та смаку). Синтез почуттів був висвітлений в концепції синтезу мистецтв. Експерименти велися в різноманітних практиках contemporary art. Наприклад, в PinchukArtCentre були такі експозиції урізноманітнення відчуттів. Практика фестивалів також є певним експериментом в цьому сенсі. Місто є деяким патерном, у якому, за Ю. Лотманом, можна розрізнити концентричні та ексцентричні простори. Концентрична модель являє собою розрізнення піднесеної, сакральної частини та нижньої, профанної. Ексцентрична модель являє собою рівну поверхню, як правило, у моря. Як, наприклад, Одеса, що була побудована Дерібасом та Ланжероном за раціональним, геометричним планом, що, за Р. Декартом, є ідеальною схемою міста. Це також визначає форму проведення численних одеських фестивалів. Тут звук виявляється головним персонажем фестивалю. На відміну від Зальцбургу, де головний фестиваль проводиться на сході головного собору, що височіє над усіма. Він здійснює візуалізацію як домінуючу фестивалю, зокрема дозволяє здійснити мапінг. Фестиваль та його тип стають обличчям міста, формою його репрезентації перед іншими відкритими просторами.

Анастасія Тормахова (кандидат філософських наук, доцент кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка). "**Трансформація візуального образу сучасного міста**". Розвідка присвячена висвітленню сучасних тенденцій архітектурного будівництва та визначенню шляхів формування візуального образу сучасного міста. Досягнення поставленої мети передбачає не лише аналіз певних унікальних архітектурних споруд, а й окреслення існуючих у місті візуальних практик, що співвідносяться з міським ландшафтом. У сучасному міському просторі діє кілька різних полюсів: одноманітні та сірі квартали та яскраві будівлі, розташовані в центрі. Відзначено вплив реклами на зміну іміджу міста – вона зменшує естетичну сторону будівель. Також звертається увага на виклики, пов'язані з пандемією Covid-19. Звичний образ міста змінюється, адже відтепер воно має стати безпечним для людини. А це позначається на відході від естетичних факторів і акценті на встановленні певних заходів безпеки. Методологія дослідження пов'язана з використанням методу синтезу, застосуванням інструментів культурологічного аналізу. Висвітлюється специфіка архітектурних споруд, які претендують на статус "мистецьких", та візуальних практик, які з ними безпосередньо взаємодіють. Сучасне місто зазнає значних трансформацій. Наголошується, що поява унікальних громадських будівель стає провідною рисою сучасного містобудування. Більшість архітектурних проєктів спрямовані на те, щоб привернути увагу, стати окрасою не тільки міста, а й позначити його місце

у світовій культурі. Водночас у сучасному міському просторі не розвинена практика створення архітектурних ансамблів, що позначається на фрагментарності образу міста. Він модифікований і є "живим організмом", який відображає мінливі смаки мешканців і останні тенденції, притаманні культурі. На формування іміджу міста у вітчизняному просторі впливає не лише культурна політика, а й комерційні організації та навіть МОЗ.

Євгенія Буцикіна (кандидат філософських наук, доцент кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка). **"Методологія культурологічного дослідження вернакулярних практик і об'єктів міста"**. Образ сучасного міста, зокрема якщо йдеться про міста України, безпосередньо пов'язаний з візуальним шумом і неоднорідністю. Одним із факторів такої візуальної множинності є нашарування ряду вернакулярних об'єктів у публічних просторах міст: від вивісок, рекламних стендів, оголошень до вуличного мистецтва та ландшафтно-паркових форм, а також несанкціонованих елементів (наприклад, балконів на будинках з історичною цінністю). За кожним з цих об'єктів приховані вернакулярні практики, які мають характер усталених ритуалів та традицій для однієї частини жителів міста і характер кричущого порушення порядку – для іншої частини. Крім того, повторювані вернакулярні практики приводять до появи такого феномену, як вернакулярний дизайн, який можна характеризувати як спосіб візуальної трансформації міста.

Всі ці феномени (вернакулярні об'єкти, практики, дизайн) можна трактувати подвійно. З одного боку, через їх спорадичний, погано регульований характер вони призводять до візуального забруднення міського простору та несуть негативні наслідки для життя та розвитку міста. З іншого боку, ці феномени у своїй сукупності є відображенням культурної спадщини та соціально-економічної картини міського населення, а у разі зміни масштабу – населення району, мікрорайону, вулиці, двору, багатоквартирного будинку. Увага до культурно-соціального контексту дозволяє сконцентруватися на можливості аналізувати спектр феноменів вернакулярних практик та дизайну з метою визначення вектора культурної ідентифікації міської спільноти.

У зв'язку з цією метою постає необхідність визначитися з методологією дослідження вернакулярного ландшафту міста (до якого включені і відповідні практики, і дизайн-об'єкти). На даному етапі свого дослідження я звертаю увагу на комплексність методологічного підходу до цієї проблеми: на мій погляд, необхідне поєднання підходів філософської естетики навколишнього середовища та естетики повсякденності, візуальної культури та матеріальної культури. Кожен із цих підходів розглядає вернакулярний ландшафт та його елементи крізь свою призму: сучасні естетичні підходи – як об'єкт естетичної оцінки та переживання естетичного досвіду суб'єкта (дизайнера, спостерігача, перехожого); підхід візуальної культури – як образи, способи їхнього бачення і практики дивлення; матеріальна культура – як матеріальні об'єкти, які несуть у собі специфічне ставлення суб'єкта, який створив і користується ними.

Загалом, послуговуючись цими та додатковими методами, які можуть бути релевантними в рамках культурологічного дослідження міського простору та його вернакулярних елементів, ми можемо говорити про можливе досягнення мети цього дослідження – визначення культурних цінностей (або, можливо, кризи цінностей), покладених в основу культури вернакулярних практик та

створення матеріальних та нематеріальних дизайн-об'єктів у міському просторі.

Аліна Дерев'яно (магістр, директор Фонду розвитку "Брестська фортеця"). **"Артрезиденція у Бресті як форма дослідження міського середовища, спадщини та пам'яті"**. Цей фонд не пов'язаний з Другою світовою війною. Намагаємося знайти інші маркери для території. Ми займаємося дослідженням історії міста Бресту, його ландшафту та фортеці. Вивчаємо фортецю як ресурс для розвитку території. Це місце, де знаходилося і старе місто. Воно пов'язано з локальною ідентичністю. Хочу поділитися кейсом виставки, що проходила з серпня по грудень цього року та була присвячена практикам артпрезентації. Ми запрошували різних акторів, митців, щоби вони запропонували свій критичний погляд на територію. Тематикою була радянська історія Бресту. Було цікаво побачити, що для митців виявиться важливим тут. Передбачалося, що художник занурюється в місцеве середовище, спілкується з локальною спільнотою. Це такий чужий спостерігач, який іззовні дивиться на потенціал міста. Ми зі шведськими колегами проводили дослідження і ввели такий термін, як *heritaging*. Він пов'язаний з тим, що спадщина – це не те, що визначається з вертикалі, а проявляється локально. Були запрошені чотири художники: три з Білорусі, одна з Казахстану. Кожний провів у Бресті біля десяти днів і висунув свій проєкт. Була здійснена онлайн-виставка їх робіт. Дар'я Трофімова з Казахстану знімала життя п'ятиповерхівок, їх мешканців. Вона комбінувала свої фільми в невеличкі серії. Однотипність радянських та пострадянських домівок не дозволяє зрозуміти, де що відбувається. Виникає окремий світ, що розмиває національні межі. Фільми "Між-світами" наповнені локальними історіями мешканців: як вони сюди потрапили, як вони живуть. Василь Саричев фотографував мозаїки на різноманітних зупинках. Це спричинює дискусії, наскільки це все є культурною спадщиною. Ілона Дергач пояснювала, яке в умовах тотальної уніфікації мають обличчя локальні історії шиття. Вивчала на території музею реквізити, пов'язані з цією практикою, а також традиціями. Алексій Толстий вивчав візуалізацію в панно, а також в перформенсах, що здійснюються на їхньому тлі. Спільним в усіх артпроєктах був метод погляду на себе з боку. Робота з міським середовищем стала мовою вираження себе та своєї спадщини.

Степан Захаркевич (доктор історичних наук, Європейський гуманітарний університет). **"Ментальні мапи історичного центру Мінська"**. Мінськ постраждав під час Другої світової війни. За виключенням невеликих шматочків історичного центру, що були відновлені після цієї війни. Матеріал збирався протягом двох років в різних вікових та професійних групах. Різним людям пропонувалося намалювати історичний центр міста без додаткових завдань, що могли би обмежити уяву. Історичний центр Мінська не збігається безпосередньо з адміністративним. Це відтворений архітектурний малюнок дев'ятнадцятого століття, але з цитуванням вісімнадцятого. Тут присутні православні та католицькі храми, будівлі різноманітних монастирів. Завданням було виявити, як люди уявляють центр, якого вже фактично немає, існує лише туристично-іграшкова версія.

Глобально більшість респондентів намагалися відобразити центр у вигляді мап. Здійснювалися спроби намалювати адміністративні мапи. Як правило, таких топографічних зображень району було набагато більше за класичний образ площі Свободи, де знаходиться ратуша. Хаотичність образу свідчить про розмитість

розуміння. Можливо, це пов'язано з тим, що весь час іде будівництво і межі об'єктивно не визначені.

Більшість респондентів зі ста опитаних були професійно історично заангажовані, оскільки були студентами-істориками та відвідувачами курсів для екскурсводів. Вони переважно сприйняли завдання зобразити історичний центр як історичний Мінськ, позначили вулиці, яких зараз фізично не існує і навіть назв в сучасності немає. Також були присутні колажі, пазли, які не можуть бути зібрані.

Сприйняття учнів шкіл принципово відрізнялось. Навіть точок перетину мало з зображеннями у професійних істориків. Точки відліку були зовсім інші. Діти концентрувалися не на картах, а на окремих об'єктах історичного центру. Малюнки містили фантазійні елементи, учні використали кольори у зображенні на відміну від дорослих. Зображали Центральну бібліотеку міста, яка є важливим образом для Мінська, але не є моментом реального історичного центру. Також до цього можна віднести малюнки площі Перемоги як позначення історичного центру, що можна зчитувати і як домінування ідеології, що насаджується. Також були присутні елементи зображення адміністративних будівель. Альтернативним зображенням, можна сказати, була площа Змін, де проходили протестні маніфестації та знаходилися мурали, які часто знищувалися.

У висновку можна відзначити розрив в практиках уявлення між різними поколіннями у зображенні історичного центру та, відповідно, досвіді переживання історії Мінська та його простору.

Оксана Пушонкова (кандидат філософських наук, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаський обласний художній музей). **"Сучасні візуальні дослідження та артпрактики міста"**. Опанування міським простором означає рух до присутності, оскільки місто – це не просто сукупність історичних будівель, це люди, які тут живуть та якимось до міста ставляться. Тіло міста виступає як певна цілісність. Антропоморфізація міста проявляється в тому, що місто має своє обличчя, свій характер. Історія міста визначає їх. Пам'ять міста та її історична реконструкція можлива, коли усвідомлюється її цінність. У сучасному місті медіапрактики ускладнюють сприйняття міста. В плані методології особливо важлива семіотика, оскільки вона надає модель дешифрування міських просторів. Конструктивістська модель спрямована не лише на дешифрування, але й творче відтворення складних світів. Екоестетичний підхід дає можливість зрозуміти форми переживання міста та присутності у ньому, переживання міфу. Про це писав Г. Зіммер, який підкреслював мотив розмноження світів, що не встигають не наповнитись змістом. Дух міста, описаний ним, став прологом до ідеї топофільії. Екологічна естетика дозволяє пояснити образ середовища в єдності людини, культури і технології. Негативне ставлення до міського середовища як неприродного, що пригнічує людину, відоме від Шпенглера та Тойнбі до Мемфорда. Важливим є розуміння міста як чогось позитивного, оскільки людина має потребу не лише в природному, але й в культурному. Тому простір панує над часом.

Марія Рогожа (доктор філософських наук, професор кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка). **"Казка в культурі сучасного міста"**. Місто з його швидким темпом життя спонукає людей шукати різні форми дозвілля, в яких вони можуть звільнитися від тягара міського життя. Однією з таких форм є художня література. Нині вона багата в чому нагадує казку. Своєю чергою, архаїчна казка в таких умовах зазнає специфічних трансформацій.

У середині ХХ століття Марі-Луїза фон Франц і Джон Рональд Руел Толкін підкреслили функціональність казки в нових культурно-історичних обставинах. Толкін проаналізував терапевтичну функцію казки та надав їй нового змісту: відновлення душевної рівноваги, втеча від реальності та бажання отримати щасливе вирішення колізій (щасливий кінець). Катарсис містить потужну етичну складову, оскільки розв'язання колізій – це розв'язання етичних проблем казки.

Щодо орієнтувальної та виховної функцій, то фон Франц перенесла їх з архаїчного та домодерного соціального рівня на індивідуальний у сучасному світі. Людина виховується за допомогою культурних зразків, моделей самореалізації, явлених у казці.

Сучасна культура тяжіє до запозичення традиційної казки жаків. Літературна обробка звільняє казку від архаїчного жаху. Брати Грімм дотримувалися автентичного архаїчного сюжету. Вони свідомо нехтували доброзичливими варіантами його розвитку для подолання світського естетизму та занурення в архаїку. Тоді як кілька поколінь пізніше скандинавські казкари, такі як Ганс Християн Андерсен, Сельма Лагерлеф, Астрід Ліндгрєн та інші, віддаючи належне братам Грімм, відтіняли архаїчний жах романтичним флером, насичували казку гумором і моралізаторством. Причини такого пом'якшення ми бачимо, слідом за Норбертом Еліасом, у зникненні насильства з повсякденного життя та в гуманізації нашого цивілізованого світу.

Фон Франц і Толкін зазначали, що казка адресована дітям, а також дорослим. Сучасна міська культура провокує трансформацію казки для дорослих у такий жанр фантастики, як фентезі.

Таким чином, мету дискусії було досягнуто через обговорення дисциплінарної та методологічної основи візуальних практик міста в контексті культурних досліджень. Така постановка проблеми ґрунтується на висвітленні актуальних тенденцій, пов'язаних зі способами формування візуального образу сучасного міста. Досягнення цієї мети було здійснено не лише через аналіз певних унікальних архітектурних споруд, а й через окреслення наявних у місті візуальних практик, які співвідносяться з міським ландшафтом. Це передбачає, що велика традиція міської культури створила візуальну домінуючу чуттєвих орієнтацій. Методології представлених досліджень були пов'язані з інструментами аналізу культури та візуальних досліджень та концентрувалися навколо наступних тематик: визначення мінливості режимів бачення міста; дослідження протиставлення публічного та приватного в контексті візуального виміру міської культури; проектування візуального образу міського простору в умовах пандемії.

O. Y. Pavlova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

OVERVIEW OF THE DISCUSSION "THE CITY AS A MEDIUM: VISUAL DIMENSIONS AND MODES",
held on October 1, 2021 within the framework of the 9th International Congress of Belarusian Studies